

Αναστασία Κοντογιαννοπούλου

*Φορολογικές πληροφορίες για τη Θεσσαλία
από προνομιακά έγγραφα του 13ου και 14ου αιώνα*

ΛΕΥΚΗ

Ο 13ος και ο 14ος αιώνας υπήρξε μια παραγμένη εποχή για τη Θεσσαλία, με αλληπάλληλες πολιτικές ανακατατάξεις, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την υπαγωγή της περιοχής σε διάφορους κυριάρχους¹. Οι κατά καιρούς ηγεμόνες της Θεσσαλίας διατήρησαν ως επί το πλείστον τον οικονομικό και διοικητικό μηχανισμό του βυζαντινού κράτους, εισάγοντας ωστόσο και νέους θεσμούς².

Η παρούσα μελέτη εστιάζει το ενδιαφέρον της στη φορολογία και πιο συγκεκριμένα στους φόρους που επιβλήθηκαν στην περιοχή της Θεσσαλίας τον 13ο και 14ο αιώνα. Σε προνομιακά έγγραφα προς τις μονές ή τους μεγαλογαιοκτήμονες της Ανατολικής και Δυτικής Θεσσαλίας απαντά μια σειρά φορολογικών υποχρεώσεων, από τις οποίες συνήθως απαλλάσσεται ο αποδέκτης του εγγράφου. Στα έγγραφα αυτά γίνεται απλή αναφορά των φόρων. Συνεπώς δεν είναι πάντα εύκολο να

1. Σημείωση: Το παρόν άρθρο αποτελεί εκτενέστερη μορφή της ανακοίνωσης με τον τίτλο «Φορολογικές πληροφορίες για τη Θεσσαλία από προνομιακά έγγραφα του 13ου και 14ου αιώνα», που πραγματοποιήσα στο ΛΑ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας (Θεσσαλονίκη, 28-30 Μαΐου 2010).

Αναφέρουμε επιγραμματικά την προσάρτηση της Θεσσαλίας ή ενός τμήματός της στο φραγκικό βασίλειο της Θεσσαλονίκης (από το 1204 ως το 1223 περίπου), τμηματικά στην ηγεμονία της Ηπείρου (1213-1318, 1332/3, 1356-1359), στο βυζαντινό κράτος (1267-1348 ένα μέρος της, 1373-1393/4), στο σερβικό βασίλειο (1348-1372/3). Για τις πολιτικές εξελίξεις της εποχής βλ. κυρίως P. Magdalino, «Between Romania: "Thessaly and Epiros in the Later Middle Ages"», έκδ. B. Arbel, B. Hamilton, D. Jacoby στο *Latins and Greeks in the Eastern Mediterranean after 1204* (= *Mediterranean Historical Review* 4/1), London 1989, σ. 87-110 = *Tradition and Transformation in Medieval Byzantium*, Variorum Hampshire 1991 (XIII). - A. Savvides, «Splintered medieval Hellenism: the semi-autonomous state of Thessaly (A.D. 1213/1222 to 1454/1470) and its place in history», *Byzantion* 68 (1998) 406-418. - I. Βογιατζίδης, Το χρονικόν των Μετεώρων. Ιστορική ανάλυσις και ερμηνεία, *ΕΕΒΣ* 1 (1924) 139-175. - Γ. Σούλης, «Η πρώτη περίοδος της Σερβοκρατίας εν Θεσσαλία (1348-1356)», *ΕΕΒΣ* 20 (1950) 56-73 (= Γεώργιος Σούλης 1927-1966, *Ιστορικά Μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 1980, αρ. 6, 79-97). - Δ. Σοφιανός, «Οι Σέρβοι ηγεμόνες των Τρικάλων και οι μονές της περιοχής (ΙΔ΄ αιώνας)», στο *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ΄ αιώνα*, Αθήνα 1996, 180-194.

2. Βλ. σχετικά L. Maksimović, «Le système fiscale dans les provinces grecques de l'empire Serbe», *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, 17 (1976) 101-125, σ. 124-125 (στο εξής L. Maksimović, *Système fiscale*).

ανιχνευθεί ο σκοπός για τον οποίο επιβαλλόταν ένας φόρος, αλλά ούτε και να διερευνηθούν τα ποσά των φορολογικών επιβαρύνσεων, σε περίπτωση καταβολής χρημάτων ή τα ποσοστά της αγροτικής παραγωγής, αν επρόκειτο για φόρο σε είδος.

Κάποιες από τις φορολογικές αυτές επιβαρύνσεις είναι γνωστές από το βυζαντινό φορολογικό σύστημα. Μεταξύ αυτών ωστόσο απαντούν και κάποιες άλλες, οι οποίες εμφανίζονται στην περιοχή της Θεσσαλίας και είτε σχετίζονται με το βυζαντινό φορολογικό σύστημα είτε δεν ανήκουν στη βυζαντινή δημοσιονομική παράδοση. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να μελετηθούν τα χαρακτηριστικά των φόρων αυτών, να εντοπιστεί η προέλευσή τους και να επιχειρηθεί η ερμηνεία τους και ο συσχετισμός τους με το πολιτικό κλίμα της εποχής.

Όπως και στην υπόλοιπη βυζαντινή επικράτεια, ο βασικός φόρος που βάρυνε τις αγροτικές ιδιοκτησίες της Θεσσαλίας στην υπό εξέταση περίοδο ήταν ο φόρος της γης, που υπολογιζόταν με βάση την έκταση και την ποιότητά της³ και ο φόρος των καλλιεργητών της γης, των *παροίκων*, οι οποίοι ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν προσωπικό φόρο, όπως επίσης φόρο για τις οικογένειές τους, τα ζώα και τα ακίνητά τους⁴. Το σύνολο των φορολογικών υποχρεώσεων των παροίκων μιας αγροτικής περιοχής αποτελούσε το λεγόμενο *οϊκούμενον*, που καταβαλλόταν στον ιδιοκτήτη της γης, ο οποίος με τη σειρά του όφειλε να το παραχωρήσει στο κράτος⁵. Οι πάροικοι επίσης βαρύνονταν από μια σειρά συμπληρωματικές φορολογικές επιβαρύνσεις, οι οποίες υπολογιζόνταν συνήθως με βάση το οϊκούμενον και αντιπροσώπευαν μεγάλο μέρος των υποχρεώσεών τους προς το Κράτος⁶.

Μεταξύ των συμπληρωματικών επιβαρύνσεων που αφορούν την περιοχή της Θεσσαλίας απαντούν ορισμένες γνωστές από το βυζαντινό φορολογικό σύστημα, όπως η δόσις γειμόρου ή γεώμορον⁷, η χοι-

3. Βλ. Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité à Byzance sous les Paléologues (13e-15e siècles). Les impôts directs et indirects*, *Revue des Etudes Byzantines*, 67 (2009) 5-57, σ. 9 (στο εξής Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité*).

4. Για τους *παροίκους* βλ. κυρίως Α. Λαΐου-Θωμαδάκη, *Η αγροτική κοινωνία στην ύστερη βυζαντινή εποχή*, (τίτλος πρωτοτύπου *Peasant Society in the Late Byzantine Empire*, Princeton, New Jersey 1977), μετάφραση Α. Κάσδαγλη, Αθήνα 1987, σ. 192 κέ.

5. Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité*, σ. 9-10.

6. Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité*, σ. 11.

7. Επρόκειτο για τη μέρος της σοδειάς που έπαιρνε ο γαιοκτήμονας από τον καλλιεργητή της γης. Βλ. F. Miklosich – J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana*, τ. IV-V, Vindobonae 1871, 1887, τ. 4 (1266), σ. 352 (δόσις γειμόρου) (στο εξής MM). - Ν. Βέης, «Σερβικά και Βυζαντιακά γράμματα Μετεώρου», *Βυζαντινός* 2

ροδεκατία⁸, το μελισσοεννόμιον⁹, το προβατοεννόμιον¹⁰, η άγγαρεία¹¹, η παραγγαρεία¹², η καστροκτισία¹³, η κατεργοκτισία¹⁴, η ζη-

(1911-1912) 1-100, έγγρ. 10 (14ος αιώνας): «εί μη καί μόνον τοῦτο ἐκτελεῖν ἡ παροῦσα τοιαύτη ἅγια μονή χάριν γαιωμόρου καί ἀμπελοπάκτου λύτρας καί μόνας κηρὸν τέσσαρας». Πρβλ. Μ. Kaplan, *Les hommes et la terre à Byzance du VIe au XIe siècle: Propriété et exploitation du sol*, Paris 1982, σ. 354 (στο εξής Μ. Kaplan, *Les hommes et la terre*). - Ι. Καραγιαννόπουλος, *Λεξικό Βυζαντινῆς Ορολογίας. Οικονομικοί Όροι*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 2000, σ. 205-206 (στο εξής *ΛΒΟ*). Η επιβάρυνση απαντά επίσης σε λατινικά έγγραφα του 14ου αιώνα από την Πελοπόννησο ως *gimorum*, βλ. J. Longnon, P. Topping, *Documents sur le régime des terres dans la principauté de Morée au XIV siècle*, Paris 1969, σ. 269-270. Η επιβάρυνση αφορούσε τη σοδεία δημητριακών, λαχανικών, λιναριού και βαμβακιού.

8. Απαίτηση σχετική με την εκτροφή χοίρων. Βλ. MM 4 (1266), σ. 352. - Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα*, Αθήνα 1967, έγγρ. 1 (1336), σ. 495 (στο εξής Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα*). - Δ. Σοφινός, Το «Ορκωμοτικόν γράμμα» (Ιουν. 1342) του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου προς τους Φαναριώτες της Καρδίτσας. Οι εκ των παραγνώσεων παρανοήσεις ενός ιστορικού ντοκουμέντου, Ανάτυπο της έκδ. *Πρακτικά Α' Συνεδρίου για την Καρδίτσα και την περιοχή της του Συλλόγου Λαϊκής Βιβλιοθήκης «Η ΑΘΗΝΑ»*, Καρδίτσα 1996, σ. 40 (στο εξής Δ. Σοφινός, Το Ορκωμοτικόν γράμμα). - Ν. Bees, *Fragments d'un chrysobulle*, στο *Mélanges offerts à O. et M. Merlier*, τ. 3, Athènes 1957, 479-486, σ. 486 (στο εξής Ν. Bees, *Fragments*) = F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, τ. 4, München 1960, n. 2823 (1336) (στο εξής F. Dölger, *Regesten*). Πρβλ. σχετικά Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité*, σ. 12-13.

9. Απαίτηση για την εκτροφή μελισσών. Βλ. MM 4 (1266) σ. 352. - Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. Πρβλ. σχετικά Α. Kontogiannopoulou, *La fiscalité*, σ. 12.

10. Απαίτηση για τη βοσκή προβάτων. Βλ. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. Πρβλ. σχετικά Ν. Οικονομιδής, *Fiscalité et exemption fiscale à Byzance (IX-XI s.)*, Athènes 1996, σ. 74-75 (στο εξής Ν. Οικονομιδής, *Fiscalité*).

11. Πρόκειται για την αναγκαστική παροχή υπηρεσιών σε δημόσια αρχή ή σε ιδιώτες. Βλ. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - Δ. Σοφινός, Το Ορκωμοτικόν γράμμα, σ. 40. - Ν. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Πρβλ. σχετικά Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, Η αγγαρεία στο Βυζάντιο, *Βυζαντινά* 11 (1982) σ. 21-54 (στο εξής Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Αγγαρεία*) - *ΛΒΟ*, σ. 53-56.

12. Επρόκειτο για την επιβολή της αγγαρείας σε κατοίκους πόλεων και χωριών που βρίσκονταν σε δευτερεύοντες οδικούς άξονες. Βλ. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - Ν. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Πρβλ. σχετικά Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Αγγαρεία*, σ. 25-38.

13. Επρόκειτο για την αναγκαστική προσωπική εργασία για την κατασκευή ή τη συντήρηση των κάστρων. Από τον 11ο αιώνα η υποχρέωση αυτή μετατράπηκε σε τακτική φορολογία και μπορούσε να εξαγοραστεί. Βλ. MM 4 (1266), σ. 352. - MM 4 (1274), σ. 335. - Δ. Σοφινός, Το Ορκωμοτικόν γράμμα, σ. 40. Πρβλ. σχετικά Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Αγγαρεία*, σ. 32. - F. Dölger, *Zum Gebührenwesen der Byzantiner*, στο *Byzanz und die europäische Staatenwelt*, Darmstadt 1964, 232-260, σ. 247-248 (στο εξής: F. Dölger, *Gebührenwesen*). - S. Trojanos, «Καστροκτισία», *Βυζαντινά* 1 (1969), σ. 39-57.

14. Επρόκειτο για την υποχρέωση δωρεάν προσωπικής εργασίας για την κατασκευή πλοίων, η οποία μπορούσε να εξαγοραστεί. Βλ. MM 4 (1272), σ. 332. Πρβλ. F. Dölger, *Gebührenwesen*, σ. 247-248.

μία¹⁵, η ψωμοζημία¹⁶, η απαίτησις πλωϊμων¹⁷, το κομμέρκιον¹⁸, το μιτάτον¹⁹, το βιολόγιον²⁰, η δουκική και κατεπανικική διανομή²¹, η ωφέλεια²², ο φόνος²³, η παρθενοφθορία²⁴, η πενταμηρία²⁵, η κατάθεσις νομισμάτων²⁶.

15. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - N. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Το είδος της απαίτησης δεν είναι γνωστό. Ίσως επρόκειτο για τη συλλογική υποχρέωση αποκατάστασης των ζημιών που συντελούνταν στα όρια μιας κοινότητας. Βλ. σχετικά Α. Κοντογιαννοπούλου, *La Fiscalité*, σ. 18.

16. Επρόκειτο για την αναγκαστική παρασκευή ψωμιού. Βλ. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - Δ. Σοφιανός, *Το Ορκωμοτικόν γράμμα*, σ. 40. - N. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Πρβλ. σχετικά Ν. Οικονομίδης, *Fiscalité*, σ. 108-109.

17. Πληρωμή για τη ναυτολόγηση ανδρών. Βλ. MM 4 (1266), σ. 352. Πρβλ. σχετικά Μ. Bartusis, *The Late Byzantine Army*, Philadelphia 1992, σ. 145.

18. Επρόκειτο για εμπορικό δασμό που βάρυνε την κυκλοφορία και την πώληση των εμπορευμάτων. Βλ. Δ. Σοφιανός, *Το Ορκωμοτικόν γράμμα*, σ. 40. Πρβλ. σχετικά Α. Κοντογιαννοπούλου, *La fiscalité*, σ. 34-36.

19. Επρόκειτο για την υποχρέωση παροχής φιλοξενίας σε στρατιωτικούς. Βλ. MM 4 (1266), σ. 352 (καταθέσεως μιτάτων). - Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - N. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Πρβλ. σχετικά Ν. Οικονομίδης, «Αγροτικό περίσσειμα και ο ρόλος του κράτους γύρω στο 1300», στο *Ο Μανουήλ Πανσέληνος και η εποχή του* (ΕΙΕ / ΙΒΕ Το Βυζάντιο Σήμερα 3), Αθήνα 1999, 195-205, σ. 200.

20. Επρόκειτο για το φόρο που προέκυπτε από την καταγραφή των περιουσιακών στοιχείων των φορολογουμένων σε κατάστιχα (βιολόγια). Βλ. N. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336). Πρβλ. σχετικά ΛΒΟ, σ. 194-195. - F. Dölger, *Gebührenwesen*, σ. 255.

21. Απαίτηση προς όφελος των τοπικών διοικητών. Βλ. MM 4, 1266, σ. 352. Πρβλ. σχετικά Ν. Οικονομίδης, «Ο ρόλος του βυζαντινού κράτους στην οικονομία», στο *Οικονομική Ιστορία του Βυζαντίου από τον 7ο έως τον 15ο αιώνα*, γενική εποπτεία Αγγελική Λαΐου, τ. Γ', Αθήνα 2006, 141-252 σ. 226. Για το αξίωμα του *δούκα* και του *κατεπάνω* βλ. Η. Glykatzis-Ahrweiler, «Recherches sur l'administration de l'empire byzantin aux IX-XI siècles», *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 84 (1960), σ. 1-109 = *Etudes sur les structures administratives et sociales de Byzance*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1971 (VIII), σ. 52-67.

22. MM 4, 1266, σ. 352. Απαίτηση, της οποίας η σημασία δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί. Για τη σχετική επιχειρηματολογία βλ. Α. Κοντογιαννοπούλου, *La fiscalité*, σ. 31-32.

23. Επρόκειτο για δικαστικό πρόστιμο που επιβαλλόταν σε περίπτωση αποδεδειγμένου φόνου. Βλ. Δ. Σοφιανός, *Το Ορκωμοτικόν γράμμα*, σ. 40. Πρβλ. Α. Κοντογιαννοπούλου, *La fiscalité*, σ. 21.

24. Επρόκειτο για δικαστικό πρόστιμο που επιβαλλόταν για βιασμό και άλλα παρόμοια αδικήματα. Βλ. MM 5 (1342), σ. 261. Πρβλ. σχετικά Μ. Τουρτόγλου, *Παρθενοφθορία και έρεσις θησαυρού*, Αθήνα 1963, σ. 68. - Α. Laiou, «Le débat sur les droits du fisc et les droits régaliens au début du 14e siècle», *Revue des Etudes Byzantines*, 58 (2000), 97-122, σ. 108, 118.

25. Πρόκειται για την απαίτηση του 1/5 κάποιου εισοδήματος. Η επιβάρυνση απα-

Με το βυζαντινό φορολογικό σύστημα σχετίζονται επίσης κάποιοι φόροι, οι οποίοι ωστόσο δεν εμφανίζονται σε άλλες σύγχρονες βυζαντινές πηγές. Αναφέρουμε καταρχήν την οйнаρική²⁷ και τη γεννη-

ντά στο «ορκωμοτικό γράμμα» του Μιχαήλ Γαβριηλόπουλου προς τους κατοίκους του Φαναρίου Καρδίτσας, με το οποίο οι Φαναριώτες απαλλάσσονται από μια σειρά φορολογικών υποχρεώσεων, οφείλουν όμως στον Γαβριηλόπουλο «στρατιωτικήν δουλίαν, καί το κομέρκιον φόνον παρθενοφοριαν και πενταμηριαν». Βλ. Δ. Σοφιανός, Το Ορκωμοτικόν γράμμα, σ. 40. Η πενταμοιρία απαντά επίσης σε έγγραφο της μονής Ιβήρων: «ἀπαίτειν τὲ τὰ τοῦ οἰκουμένου ὑπέρπυρα διὰ δύο τοῦ ἔτους καταβολῶν καὶ ἀναλαμβάνειν κατ' ἔτος ἄφ' ἑνὸς ἐκάστου τῶν ἀνωτέρω δηλουμένων παροίκων τὴν ἀνήκουσαν συνήθη πενταμοιρίαν τοῦ οἴνου αὐτῶν» (*Actes d'Iviron* III, De 1204 à 1328 (Archives de l'Athos 18), έκδ. J. Lefort, N. Oikonomidès, D. Papachryssanthou, V. Kravari, avec la collaboration de H. Métrénéli, Paris 1994, n.77 (1320) [στο εξής *Actes d'Iviron* III]). Σύμφωνα με τους εκδότες επρόκειτο για τη συνήθη απαίτηση του 1/5 από το κρασί που παρήγαν οι πάροικοι, η οποία θα μπορούσε να συνδέεται με το οινομέτριον (*Actes d'Iviron* III, σ. 243). Στην περίπτωση ωστόσο του ορκωμοτικού γράμματος η απαίτηση δεν αφορά το κρασί, γιατί λίγο παραπάνω στο ίδιο έγγραφο απαλλάσσονται οι κάτοικοι του Φαναρίου από την οйнаρικήν δόσιν. Η *pendamerea* απαντά επίσης ως επιβάρυνση που απαιτείται από τους ρέκτορες της Θεσσαλονίκης και ερμηνεύεται από τον F. Thiriet ως «1/5 απαίτησης που επιβάλλεται από το κράτος για τη λεία των πειρατών». Βλ. F. Thiriet, *Régestes des délibérations du sénat de Venise concernant la Romanie, II, 1400-1430*, Paris 1959, n. 2131 (1429) και σ. 294.

26. N. Bees, Fragments, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336): «νομισμάτων καταθέσεως». Πρόκειται για πληρωμή σε χρήμα, χωρίς ωστόσο να μπορεί να προσδιοριστεί σε τι αφορούσε η πληρωμή αυτή. Ίσως πρόκειται για παρόμοια απαίτηση με την «ἀπαίτησιν νομισμάτων» που απαντά σε χρυσόβουλο του Θεόδωρου Δούκα το 1228 για τη μητρόπολη Ναυπάκτου (B. Βασιλιέφσκη, «Ηπειρωτικά κατά την ιγ' εκατονταετηρίδα», *Vizantijskij Vremennik*, 3 (1896) 241-299, σ. 297 (στο εξής B. Βασιλιέφσκη, Ηπειρωτικά) = A. Papadopoulos-Kerameus, *Noctes Petropolitanae, Sbornik vizantijskih tekstov XII-XIII vekov*, S. Petersburg 1913, ανατ. Leipzig 1976, n. 2, σ. 250-254 (στο εξής A. Papadopoulos-Kerameus, *Noctes Petropolitanae*)). Ο όρος *κατάθεσις* απαντά και αλλού προσδιορίζοντας μια φορολογική απαίτηση. Για παράδειγμα σε αργυρόβουλο του Νικηφόρου Δούκα το 1266 για τον Νικόλαο Μαλιασηνό αναφέρεται μεταξύ άλλων φόρων η «κατάθεσις μιτάτων» (MM 4 έ. 1266, σ. 352). Βλ. επίσης «κατάθεσις δσπριών» στο P. Lemerle, *Le privilège du despote d'Epire Thomas I pour le Vénitien Jacques Contareno*, *Byzantinische Zeitschrift* 44 (1951) 389-396, σ. 391 [στο εξής P. Lemerle, *Privilège*]). Ως ξεχωριστή επιβάρυνση η *κατάθεσις* απαντά σε έγγραφο της μονής Φιλοθέου, όπου εμφανίζεται ως δικαίωμα που απαιτείται από κάποια εργαστήρια (*Actes de Philothée*, έκδ. W. Regel, E. Kurtz, B. Korablev, *Actes de l'Athos VI, Vizantijskij Vremennik*, 20 (1913), Παράρτημα, n. 3 (1287): «ἐξωεργαστήρια καὶ σιδηροκαυσεῖα δύο καὶ ἑσσεργαστήριον ὅμοιον ἕν, μετὰ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν ἤτοι καμπανοῦ μηνιατικοῦ καὶ καταθέσεως». Βλ. επίσης F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2121 (1287)).

27. E. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - N. Bees, Fragments, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336): οἴνου. - Δ. Σοφιανός, Το Ορκωμοτικόν γράμμα, σ. 40.

ματική δόση²⁸. Πρόκειται για εισφορές που αφορούσαν αντίστοιχα την καταβολή ποσότητας από την παραγωγή οίνου και δημητριακών. Δεν είναι γνωστό το ποσοστό των φόρων. Η «γενήματος δόσις» απαντά σε χρυσόβουλο του Θεόδωρου Δούκα (περίπου 1215-1230) το 1228 για τη μητρόπολη Ναυπάκτου²⁹. Παρόμοιες φορολογικές υποχρεώσεις απαντούν επίσης σε χρυσόβουλλο του ηγεμόνα της Ηπείρου Θωμά το 1303 για τον Βενετό Ιάκωβο Κονταρήνο. Συγκεκριμένα αναφέρεται η «ἀπαίτησις οίνου» και η «κατάθεσις ὄσπριων»³⁰. Η απαίτηση ή η υποχρεωτική αγορά σίτου, ελαίου, οίνου και άλλων αγροτικών προϊόντων είναι γνωστή στο βυζαντινό φορολογικό σύστημα³¹. Πιθανόν οι φόροι αυτοί να σχετίζονταν με παλαιότερες παρόμοιες απαιτήσεις και να είχαν τοπικό χαρακτήρα, καθώς εμφανίζονται κατά βάση σε έγγραφα από την περιοχή της Ηπείρου και της Θεσσαλίας.

Η ἀπαίτησις νομίθρου ή νόμι(σ)θρον ή νόμιστρον απαντά μεταξύ άλλων ἐπηρειῶν σε έγγραφα που προέρχονται από τη Θεσσαλία και την Ήπειρο τον 13ο και 14ο αιώνα³². Κατά τη μεσοβυζαντινή εποχή τα νόμιστρα εμφανίζονται ως φορολογική υποχρέωση που σχετίζεται με τη χρήση βοσκοτόπων³³. Ίσως να επρόκειτο για επιβάρυνση παρόμοια με το ἐννόμιον, η οποία διατήρησε στις περιοχές αυτές την παλαιά της ονομασία³⁴.

Στην τελευταία έκδοση του πλαστού χρυσοβούλλου για την μονή Ολυμπιώτισσας (1336) από τον Ε. Σκουβαρά αναφέρεται μεταξύ του μιτάτου και της οйнаρικής και γεννηματικής δόσεως ως ξεχωριστός φόρος το «ἀνάργυρον»: «ἤγουν μητᾶτον, ἀναργύρου, οйнаρικής δόσε-

28. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - Ν. Bees, «Fragments», σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336): σίτου.

29. Β. Βασιλιέφσκη, *Ηπειρωτικά*, σ. 298 = Α. Papadopoulos-Kerameus, *Noctes Petropolitanae*, n. 2, σ. 250-254.

30. P. Lemerle, *Privilège*, σ. 390-391.

31. Βλ. σχετικά Ν. Οικονομίδης, *Fiscalité*, σ. 98-99, 102-103.

32. MM 4 (1266) σ. 352. - P. Lemerle, *Privilège*, σ. 390 (1303). - Δ. Σοφτανός, *Το Ορκομοτικόν γράμμα*, σ. 40 - Ι. Ρωμανός, *Περί του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, Κέρκυρα 1895, σ. 132. Πρβλ. G. Ostrogorsky, *Das Chrysobull des Despoten Johannes Orsini für das Kloster von Lykusada*, *Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, 11 (1968) 205-213, σ. 213 (στο εξής G. Ostrogorsky, *Chrysobull*). - Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495. - MM 5 (1342) σ. 261. - Ν. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336).

33. *Actes d'Iviron I. Des origines au milieu du XI siècle*, εκδ. J. Lefort, N. Οικονομίδης, D. Papachryssanthou, H. Métrévili, Paris 1985, n. 10 (996). Πρβλ. M. Kaplan, *Les hommes et la terre*, σ. 354.

34. Για το ἐννόμιον που αφορούσε την πρόσβαση σε ένα βοσκότοπο βλ. σχετικά Α. Κοντογιαννοπούλου, *La fiscalité*, σ. 11-12.

ως και γεννηματικῆς»³⁵. Το «ἀνάργυρον» ωστόσο δεν απαντά ως επιβάρυνση στο βυζαντινό φορολογικό σύστημα³⁶. Μετά από προσεκτική μελέτη του πρωτότυπου κειμένου πιο σωστή θα ήταν κατά τη γνώμη μας η μεταγραφή: «ἤγουν μητάτον, ἀναργύρου οἰναρικῆς δόσεως», όπου το «ἀναργύρου» λειτουργεί ως επιθετικός προσδιορισμός στο «δόσεως»³⁷. Η άποψη αυτή συνάδει με την ερμηνεία του F. Dölger, ο οποίος σε περιγραφή του χρυσοβούλλου μεταφράζει το υπό μελέτη χωρίο ως δωρεάν παροχή κρασιού και δημητριακών, με τη διαφορά ότι μεταγράφει «μιτάτου» και όχι «μητάτον», όπως προτείνουμε εμείς³⁸.

Ένα άλλο είδος απαίτησης απαντά σε αργυρόβουλλο του Νικηφόρου Δούκα της Ηπείρου (περίπου 1266-1296/8) το 1266 για τον Νικόλαο Μαλιασηνό. Πρόκειται για τη λεγόμενη «δόση ἐξωτύπων»³⁹, που εντοπίζεται μόνο σε αυτό το έγγραφο. Σε παλαιότερο χρυσόβουλλο του δεσπότη Μιχαήλ Δούκα το 1246 για τον Κωνσταντίνο Μαλιασηνό αναφέρεται ότι η μονή του Αγίου Ιλαρίωνα στην περιοχή του Αλμυρού, η οποία παραχωρείται στον Μαλιασηνό «ἵνα μένη ... ἀκαταζήτητος ... ἀπὸ τοῦ τοιοῦτου ἀκροστίχου καὶ παντὸς ἑτέρου δημοσίου φορολογήματος καὶ τέλους καὶ βάρους ἐξωτύπου ἢ ἐσωτύπου»⁴⁰. Ο Ε. Κριαράς στο Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας αναφέρει τα «εσωτύπα» ως τακτικά έσοδα και τα «εξώτυπα» ως έκτακτα⁴¹. Επρόκειτο πιθανόν για τακτικούς και έκτακτους φόρους αντίστοιχα.

35. Ε. Σκουβαράς, *Ολυμπιώτισσα* (1336), σ. 495.

36. Η έκφραση «ἀνάργυρος δόσις» απαντά επίσης σε πρατήριο έγγραφο από τη μονή Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στις Σέρρες με τη σημασία του δωρεάν δοσίματος. Ο Δούκας Συναδηνός με τη σύζυγο και τον γιο του πωλούν το μισό μερίδιο ενός μύλου στη μονή του Αγίου Προδρόμου. Στις κυρώσεις του πρατηρίου εγγράφου αναφέρεται: «Εἰ δ' ἴσως ποτὲ πρὸς ἀνατροπὴν ταύτης τινὰ χωρήσωμεν, ἀνάργυρον πολλάκις προβαλλόμενοι δόσιν ἢ ἕτερον πρόβλημα καὶ δικαιολόγημα, στοιχῶμεν τοῦ μὴ εἰσακουέσθαι ἡμᾶς ἐφ' οἷς ἂν ἔχωμεν λέγειν, ἀλλὰ σὺν τῷ ἐκδιώκεσθαι ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς δικαστηρίου ἐκκλησιαστικοῦ τε καὶ πολιτικοῦ ἀπράκτους». Βλ. L. Βένου, *Le codex B du monastère Saint-Jean-Prodrome (Serrès)*, A (XIII-XV siècles), Paris 1998, n. 14 (1329).

37. Φωτογραφία και πανομοιότυπο αντίγραφο του πρωτότυπου κειμένου βρίσκονται στο Κέντρο Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

38. Βλ. σχετικά F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2824 (1336). Ο Ι. Παπαδόπουλος, που εξέδωσε παλαιότερα το έγγραφο, μεταγράφει «ἤγουν μετὰ τοῦ ἀναργύρου οἰναρικῆς δόσεως καὶ γεννηματικῆς», χωρίς ωστόσο να ερμηνεύει τον όρο. Βλ. Ι. Παπαδόπουλος, «Περὶ του εν τη μονη Ολυμπιωτίσσης φυλασσομένου χρυσοβούλλου Ανδρονίκου Γ' του Παλαιολόγου», *Byzantinische Zeitschrift* 30 (1929-1930), 166-173, σ. 173.

39. MM 4, 1266, σ. 352.

40. MM 4, 1246, σ. 348.

41. Ε. Κριαράς, *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας*, 1100-1669, τ. Στ', Θεσσαλονίκη 1978, σ. 165-166 και 297-298 αντιστοίχως.

Εκτός από τις φορολογικές απαιτήσεις που σχετίζονται με το βυζαντινό φορολογικό σύστημα και έχουν γενικότερο ή πιο στενό τοπικό χαρακτήρα, στα προνομιακά έγγραφα που αφορούν την περιοχή της Θεσσαλίας απαντούν και κάποιες που έχουν ξένη προέλευση. Πρόκειται για τη λατινική «πρεβέντα» και τις σερβικές «ποζοβίτζη» και «πρεσέλιτζα».

Η *πρεβέντα* εμφανίζεται στο αποσπασματικό χρυσόβουλλο του δεσπότη της Ηπείρου Νικηφόρου Β΄ Ορσίνι (Κομνηνού Αγγέλου Δούκα) (1356-1359) του 1356-1358 υπέρ της μονής Λυκουσάδας στο Φανάριο της Καρδίτσας. Οι κτήσεις της μονής απαλλάσσονται μεταξύ άλλων φορολογικών υποχρεώσεων και από την *πρεβέντα*⁴². Ο F. Dölger στην περιγραφή του χρυσοβούλλου μεταφράζει την *πρεβέντα* ως παροχή προσόδων βάζοντας ερωτηματικό και χωρίς περαιτέρω διευκρινίσεις⁴³. Η *πρεβέντα* απαντά επίσης σε χρυσόβουλλο του ηγεμόνα της Ηπείρου Ιωάννη Β΄ Ορσίνι το 1330, το οποίο απαλλάσσει τη μητρόπολη Ιωαννίνων «ἀπό τε ἀγαρείας, παραγαρείας, ζημίας, νομίστρου, χοιροδεκατίας και καπνολογίου, ὀρικοῦ, πρεβέντας μετὰ τοῦ οἴνου δόσεως, σιταρκίας τοῦ κάστρου, μελισσοενομίου καὶ ἄλλης οἰασδήποτε ἀπαιτήσεως δημοσιακῆς»⁴⁴. Ο G. Ostrogorsky με βάση το παραπάνω χρυσόβουλλο ερμηνεύει την *πρεβέντα* ως τη μεταφορά τροφίμων και κρασιού και εικάζει ότι η ονομασία δεν έχει δυτική προέλευση⁴⁵. Η ερμηνεία του ωστόσο δεν είναι τεκμηριωμένη και μπορεί να θεωρηθεί επισφαλής. Επίσης ο D. Nicol σε αναφορά του στο ίδιο χρυσόβουλλο θεωρεί την *πρεβέντα* ως υιοθέτηση δυτικής επιβάρυνσης χωρίς περισσότερες διευκρινίσεις⁴⁶.

Η *πρεβέντα* εμφανίζεται επίσης ως φορολογική απαίτηση σε ένα αμφισβητούμενο χρυσόβουλλο του Συμεών της Σερβίας (1356-1371)⁴⁷ για αναγνώριση της επικυριαρχίας του μεγάλου κοντοσταύλου Ιωάννη Τζάφα Ορσίνι⁴⁸ στην περιοχή της Ηπείρου το 1361. Τα κάστρα, τα ο-

42. N. Bees, *Fragments*, σ. 486 = F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336): «ἤγουν ζημίας ᾗ ψωμοζημίας νομίστρου ᾗ χοιροδεκατείας βιολογίου ἄγαρειας τε καὶ παραγαρείας πρεβέντας καὶ μιτάτου ἀποθέσεως σίτου καὶ οἴνου, καὶ νομισμάτων καταθέσεως».

43. F. Dölger, *Regesten*, 4, n. 2823 (1336).

44. I. Ρωμανός, *Περὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ηπείρου*, Κέρκυρα 1895, σ. 132. Πρβλ. G. Ostrogorsky, *Chrysobull*, σ. 213. Για το «καπνολόγιον» και το «ὀρικόν» βλ. A. Koutogiannopoulou, *La fiscalité*, σ. 15, 41.

45. G. Ostrogorsky, *Chrysobull*, σ. 213.

46. D. Nicol, *The Despotate of Epiros 1267-1479. A contribution to the history of Greece in the middle ages*, Cambridge 1984, σ. 225-226.

47. PLP 21185.

48. PLP 27818.

ποία επιδικάζονται στον Ορσίνι απαλλάσσονται από «ἀγγαρείας, παραγγαρείας, βιολογίας, καπνολογίας, πρεβένδας, ζημίας, ψωμοζημίας, βελανιδιού, πρινοκοκκίου»⁴⁹.

Οι παραπάνω αναφορές της *πρεβέντας* δεν βοηθούν στον προσδιορισμό του είδους της επιβάρυνσης. Περισσότερο κατατοπιστική σχετικά με το ζήτημα ίσως είναι η αναφορά της *πρεβέντας* σε έγγραφο από την Κέρκυρα στα χρόνια της ανδεγαυικής κυριαρχίας⁵⁰. Στο έγγραφο αυτό η *prebenda* εμφανίζεται ως ετήσια καταβολή κριθαριού στη δημόσια σιταποθήκη⁵¹. Σύμφωνα με τον Σ. Ασωνίτη επρόκειτο για φόρο βυζαντινής προέλευσης που αφορούσε τη σιτοπαραγωγή, τον οποίο συνδέει με το έξαμόδιο⁵². Στο σχετικό έγγραφο, ωστόσο, από το αρχείο της ανδεγαυικής γραμματείας δεν συνδέεται η *prebenda* ούτε με το έξαμόδιο, ούτε με το οικόμοδιο που αναφέρεται επίσης.

Ο όρος *prebenda* δεν φαίνεται να έχει σχέση με το βυζαντινό φορολογικό σύστημα, καθώς δεν αναφέρεται σε κάποιο φοροτεχνικό έγχειρίδιο ή σε άλλες πηγές δημοσιονομικού ενδιαφέροντος τον 13ο/14ο αιώνα ή νωρίτερα⁵³. Πιθανότερο είναι να σχετίζεται με τον ομώνυμο θεσμό της λατινικής Εκκλησίας, με τον οποίο δηλώνονταν το εισόδημα από εκκλησιαστική περιουσία, που νέμονταν ανώτεροι εκκλησιαστικοί αξιωματούχοι, όπως οι «κανονικοί» ή οι μισθωτές της πε-

49. A. Solovjev - V. Mošin, *Grčke povelje Srpskih vladara. Diplomata graeca regum et imperatorum Serviae*, Variorum Reprints London 1974, n. 32 (1361) (στο εξής A. Solovjev - V. Mošin, *Povelje*). Το *βελανιδιον* και το *πρινοκόκκιον* σχετίζονται με τη φορολόγηση των βελανιδιών και των κόκκων του πουρναριού που χρησιμοποιούνταν για την παρασκευή ερυθράς βαφής. Κατά μια ερμηνεία το *πρινοκόκκιον* στην υπό μελέτη περίοδο ήταν φόρος που επιβαλλόταν στην εμπορία του πρινοκοκκίου και όχι στο προϊόν, βλ. σχετικά Π. Κατσώνη, «Κόκκος σίτου και κόκκος βαφική. Το πρόβλημα ερμηνείας του κόκκου στις βυζαντινές πηγές και η σημασία του για την οικονομία και φορολογία», *Βυζαντικά* 27 (2008), 47-116, σ. 112.

50. R. Filangieri, *I registri della cancelleria angioina*, 1-37, Napoli 1950-1987, εδώ τ. 23, n. 195 (20-7-1280), σ. 241-242 (στο εξής R. Filangieri, *Registri*). Πρβλ. Σ. Ασωνίτης, *Ανδηγαυική Κέρκυρα, 13ος-14ος αιώνας*, Κέρκυρα 1999, σ. 150 (στο εξής Σ. Ασωνίτης, *Ανδηγαυική Κέρκυρα*).

51. R. Filangieri, *Registri*, τ. 23, n. 195 (20-7-1280), σ. 241-242: «de redditu dicto in greco *prebenda* pro eodem anno ad pred. modium fundici ordei modios ... Item de redditu *examodii* ad pred. modium fundici ordei modios XVIII. Item de redditu qui dicitur in greco *prebenda* ad pred. modium fundici ordei modios V et medium».

52. Σ. Ασωνίτης, *Ανδηγαυική Κέρκυρα*, σ. 150.

53. Βλ. σχετικά Ν. Οικονομίδης, *Fiscalité*. - Α. Kontogiannopoulou, La fiscalité. Ο γραφέας του εγγράφου από την Κέρκυρα ίσως εκ παραδρομής αναφέρει την *prebenda* ως «redditu qui dicitur in greco *prebenda*».

ριουσίας αυτής⁵⁴. Ο θεσμός της *prebenda* εμφανίζεται στον βυζαντινό χώρο στα χρόνια της λατινοκρατίας. Απαντά στη βενετοκρατούμενη Κρήτη τον 14ο αιώνα⁵⁵ και στη Μεθώνη το 1374 ως εισόδημα από τη λατινική επισκοπή της Μεθώνης που εκχωρείται σε ενοικιαστή προς εκμετάλλευση⁵⁶.

Επιπλέον ο θεσμός της *prebenda* είχε εκτός από εκκλησιαστικό και κοσμικό χαρακτήρα. Εκτός από το έγγραφο της ανδεγαυικής γραμματείας που αναφέραμε παραπάνω, όπου ο φόρος καταλήγει στην κρατική αρχή, ανάλογη αναφορά υπάρχει και σε μεταγενέστερο έγγραφο (1589) του δόγη της Βενετίας προς τον *ρέκτορα* Χανίων. Στο έγγραφο αναφέρεται ότι ο *ρέκτορας* απαγορεύεται κατά τη διάρκεια της θητείας του να εισπράττει *praebenda* στον τόπο όπου έχει διοριστεί⁵⁷.

Με βάση τα παραπάνω θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι η *prebenda* αποτελούσε την απαίτηση, κατά βάση σε είδος, που απέρρεε από την εκμετάλλευση ακίνητης περιουσίας, κυρίως εκκλησιαστικής, αλλά και κοσμικής. Με δεδομένο λοιπόν ότι η απαίτηση ήταν γνωστή στην Κέρκυρα στα χρόνια της ανδεγαυικής κυριαρχίας, πέρασε ενδεχομένως κατά την περίοδο της κυριαρχίας της Ηπείρου και της Θεσσαλίας από τους Ορσίνι στην ηπειρωτική χώρα, οπότε και εμφανίζεται στα έγγραφα που αφορούν την Ήπειρο και τη Θεσσαλία⁵⁸.

54. Ζ. Τσιρπανλής, «Κατάστιχο εκκλησιών και μοναστηριών του κοινού» (1248-1548). Συμβολή στη μελέτη των σχέσεων Πολιτείας και Εκκλησίας στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, Ιωάννινα 1985, σ. 85-86 (στο εξής Ζ. Τσιρπανλής, Κατάστιχο). Ο όρος *prebenda* πιθανόν προέρχεται από το λατινικό ρήμα *praebere* που σημαίνει παρέχω σε κάποιον κάτι. Βλ. σχετικά Σ. Κουμανούδη, *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, Αθήνα 1993, σ. 187.

55. Ζ. Τσιρπανλής, *Κατάστιχο*, σ. 86-87 και π. 112 (1320): «... *tenet dictam ecclesiam et domos iam sunt anni XX, pro una sua prebenda*».

56. Α. Nanetti, *Documenta Veneta Coroni et Methoni Rogata. Euristica e critica documentaria per gli oculi capitales Communis Veneciarum (secoli XIV e XV)*, v. I, Atene 1999, n. 4.55 (1374): «...*et specialiter ad accipendum unam prebendam ad fictum vel plures situationes in episcopatu Mothoni*».

57. Χρύσα Μαλτέζου (έκδ.), *ire debears in rettorem Canea. Η εντολή του δόγη Βενετίας προς τον ρέκτορα Χανίων 1589*, Βενετία 2002, n. 70, σ. 71: «Item non potes, sub debito sacramenti, per totum tempus tui regiminis et per unum annum post contrahere seu contrahi facere matrimonium, nec inpetrare seu inpetrari facere aliquam praebendam seu beneficium in locis tui regiminis pro te, filis et aliis, nec procurare aut tractari, quod haec fiant pro te vel aliis, nec procurare ullo modo, sub paena <et cetera>». Η συγκεκριμένη αναφορά είναι στα λατινικά και όχι στα ιταλικά της εποχής, όπως συνηθιζόταν. Επρόκειτο πιθανόν για διάταξη της πρώιμης βενετικής περιόδου του νησιού, η οποία ίσχυσε και για τον 16ο αιώνα.

58. Το τοπωνύμιο Πρεβέντα στη δυτική Θεσσαλία στη θέση του σημερινού Διάβα της Καλαμπάκας αποτελούσε ενδεχομένως τον τόπο συγκέντρωσης της φορολογικής απαίτησης.

Όσον αφορά την *ποζοβίτζη*, απαντά σε χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δουσάν το 1348 για τη μονή Λυκουσάδας στη Θεσσαλία⁵⁹. Η απαίτηση πιθανόν σχετίζεται με το *rozob*, το οποίο απαντά σε σερβικά έγγραφα⁶⁰ και το συναφές *ποζόβησμα*, όρο που εντοπίζεται σε έγγραφο από τη μονή Λαύρας του Αγίου Όρους. Σύμφωνα με τους εκδότες του εγγράφου, το *ποζόβησμα* πρέπει να έχει ως ρίζα τη σερβική λέξη *zob* που σημαίνει «βρώμη, και επρόκειτο για την υποχρέωση παροχής τροφής για τα άλογα του ηγεμόνα, των υπαλλήλων του και των εκπροσώπων του στις κατά τόπους αρχές»⁶¹.

Ως προς την *πρεσέλιτζα*, απαντά επίσης στο χρυσόβουλλο του Στεφάνου Δουσάν το 1348 για τη μονή Λυκουσάδας στη Θεσσαλία⁶². Η εν λόγω επιβάρυνση σχετίζεται με την *priselica* που αναφέρεται μεταξύ άλλων φόρων και αγγαρειών σε σερβικά έγγραφα που σώζονται σε μονές του Αγίου Όρους⁶³. Οι απόψεις των Σέρβων ιστορικών που έχουν μελετήσει το ζήτημα, ως προς την ερμηνεία της απαίτησης διαφέρουν. Ο L. Maksimović θεωρεί την *πρεσέλιτζα* δόσιμο για τη συντήρηση των στρατιωτών⁶⁴. Οι εκδότες ωστόσο των εγγράφων της μονής του Αγίου Παντελεήμονα αποδίδουν την *priselica* ως «την συλλογική υποχρέωση αποκατάστασης των ζημιών που προκαλούσαν κλέφτες και ληστές στα δίκαια ενός χωριού»⁶⁵. Κατά την άποψή μου, παρά την έλλειψη επαρκών τεκμηριωτικών δεδομένων, πιθανότερη είναι η πρώτη ερμηνεία, καθώς η Θεσσαλία είχε τη δυνατότητα να τροφοδοτήσει με τα απαραίτητα εφόδια τους στρατιώτες.

Στα προνομιακά έγγραφα του 13ου και 14ου αιώνα για τη Θεσσα-

59. A. Solovjev - V. Mošin, *Povelje*, n. 20 (1348).

60. *Actes de Saint-Pantéléémôn*, εκδ. P. Lemerle, G. Dagron, S. Ćirković, Archives de l'Atos XII, Paris 1982/Actes Serbes, n. 3 (1349), n. 4 (1352-1353), n. 11 (1388) (στο εξής *Actes de Saint-Pantéléémôn*). - *Actes de Chilandar* (Actes de l'Atos V), εκδ. L. Petit, B. Korablev, *Vizantijskij Vremennik*, Παράρτημα του ΙΖ' τόμου, Sanktpeterburg 1911, n. 24 (1313-1346), n. 35 (1345), n. 39 (1348) (στο εξής *Actes de Chilandar*).

61. *Actes de Lavra III. De 1329 à 1500*, εκδ. P. Lemerle, A. Guillou, N. Svoronos, D. Papachryssanthou, Archives de l'Atos X, Paris 1979, n. 130 (1350/1?). Για την *ποζοβίτζη* βλ. επίσης A. Solovjev - V. Mošin, *Povelje*, σ. 482. - L. Maksimović, *Système fiscal*, σ. 114-115.

62. A. Solovjev - V. Mošin, *Povelje*, n. 20 (1348).

63. *Actes de Chilandar*, n. 5 (1278), n. 6 (1276-1281), n. 24 (1313-1346), n. 35 (1345), n. 39 (1348), n. 44 (1350). - *Actes de Saint-Pantéléémôn*, n. 3 (1349), n. 4 (1352-1353), n. 8 (1380-1381), n. 9 (1380-1381), n. 11 (1388), n. 13 (1400).

64. L. Maksimović, *Système fiscal* (όπως σημ. 2) σ. 114-115. Βλ. επίσης B. Ferjančić, *Tecanuja y XIII u XIV veku*, Beograd 1974, σ. 232-233.

65. *Actes de Saint-Pantéléémôn*, σ. 167. Για την ίδια άποψη βλ. επίσης M. Blagojević, «Оброк и приселница», *Историски часопис*, 18 (1971), σ. 165-188.

λία γίνεται απλή αναφορά στις προαναφερθείσες συμπληρωματικές φορολογικές επιβαρύνσεις που βάρυναν τους παροίκους και δεν είναι δυνατό να διερευνηθούν τα ποσά των απαιτήσεων αυτών σε σχέση με άλλες περιοχές του τότε βυζαντινού χώρου. Είναι ωστόσο εμφανές ότι αυτές αφορούσαν ως επί το πλείστον τις αγροτικές δραστηριότητες. Μόνο σε μια περίπτωση εμφανίζεται ο κατεξοχήν εμπορικός δασμός, το *κομμέρκιον*.

Απομακρυσμένη από το βυζαντινό κέντρο, την Κωνσταντινούπολη, και προσδεμένη για πολλά χρόνια στο κράτος της Ηπείρου η Θεσσαλία δέχτηκε από το τελευταίο σημαντική επιρροή στον δημοσιονομικό τομέα. Η *οιναρική δόσις*, η *γεννηματική δόσις*, το *νόμιστρον*, η *πρεβέντα* είναι επιβαρύνσεις που απαντούν επίσης σε προνομιακά έγγραφα με προέλευση από το κράτος της Ηπείρου και ενδεχομένως επιβλήθηκαν στη Θεσσαλία στα χρόνια της ηπειρωτικής επικυριαρχίας στην περιοχή. Επιπλέον η *ποζοβίτζη* και η *πρεσέλιτζα* εμφανίζονται στη Θεσσαλία στα χρόνια της σερβικής παρουσίας στην περιοχή.

Με βάση όλα όσα προηγήθηκαν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η βυζαντινή παράδοση στις δημοσιονομικές πρακτικές διατηρήθηκε στη Θεσσαλία τον 13ο και 14ο αιώνα, καθώς οι περισσότερες επιβαρύνσεις προέρχονται από το βυζαντινό φορολογικό σύστημα. Η εισαγωγή ωστόσο νέων φορολογικών υποχρεώσεων από τους κατά καιρούς κυριάρχους της Θεσσαλίας αφενός είναι ενδεικτική της προσπάθειάς τους να επιβληθούν στην περιοχή και να την ενσωματώσουν στα φορολογικά τους συστήματα, ενώ αφετέρου αντανακλά τη γενικότερη επίδραση των πολιτικών εξελίξεων της εποχής στη διαμόρφωση των θεσμών.

Anastasia Kontogiannopoulou

*Tax information about Thessaly
derived from documents of 13th and 14th centuries*

Abstract

13th and 14th centuries were a period of important political changes for Thessaly, which came under the authority of different sovereigns. The sovereigns of Thessaly preserved the mechanism of administration and economy of the Byzantine state but they also introduced new institutions. This study deals with taxation and most particularly with taxes imposed in Thessaly in the 13th and 14th centuries, especially those who had local character or foreign origin.

First of all we mention *oinarike* and *gennematike dosis*, which were demands of wine and cereals respectively and must have had a local character. The *apaitesis nomithrou* or *nomisthron* or *nomistron* was a surcharge for the use of pasturage. The *dosis exotypon* must concern an extraordinary tax burden.

Some tax obligations, which came from foreign tax systems, are of great interest. First of all we mention *prebenda*, which appears in the fragmentary chrysobull of the despot of Epiros Nicephore II Orsini, dated in 1356-1358 and issued in favor of the monastery of Lycousada in Fanarion (Karditsa). Different opinions have been formulated about this obligation. According to us *prebenda* may be connected with the homonymous institution of the latin Church. *Prebenda* was designating the income derived from ecclesiastical resources exploited by high-ranking officials of the latin Church, such as «canonicoi» or by tenants of those resources. *Prebenda* appears in the Byzantine area in the years of latin occupation and it had a lay character too. It probably represents the tax obligation which derived from the exploitation of land property ecclesiastical and secular. *Prebenda* was a local tax obligation imposed in Epiros and Thessaly in the years of their domination by the Orsini family.

Pozobitzi was imposed in Thessaly in the years of Serbian occupation. It was the obligation to supply forage for the horses of the sovereign and his dignitaries. *Preselitza* was a Serbian tax obligation for the subsistence of soldiers.

ΛΕΥΚΗ